

Imigranci w systemie opieki nad osobami starszymi

Dorota Kałuża-Kopias

Uniwersytet Łódzki

Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej

Polska, jak większość krajów rozwiniętych, staje w obliczu starzenia się populacji. Dynamiczny wzrost liczby najstarszych seniorów będzie wymagał skutecznego sprawowania nad nimi opieki, tak formalnej, jak i nieformalnej.

Wprowadzenie

Polska, jak większość krajów rozwiniętych, staje w obliczu starzenia się populacji. Dynamiczny wzrost liczby najstarszych seniorów i ich problemy prawdopodobnie zdominują w najbliższych dekadach dyskurs na temat m.in. skutecznego sprawowania nad nimi opieki. Jednocześnie ostatnia prognoza GUS (2014) wskazuje na zmniejszanie się liczby opiekunów rodzinnych, będące skutkiem obserwowanych w ostatnich kilku dekadach przeobrażeń wielkości rodziny. Cechami charakterystycznymi tych przemian jest ograniczenie liczby potomstwa oraz wzrost liczby rozwodów, separacji i związków nieformalnych, co nie pozostanie bez wpływu na wielkość przyszłych „sieci wsparcia rodzinnego” i będzie generować wzrost zapotrzebowania na usługi opiekuńcze wobec osób starszych (Kotowska 2002; Szukalski 2005; Balcerzak-Paradowska 2004).

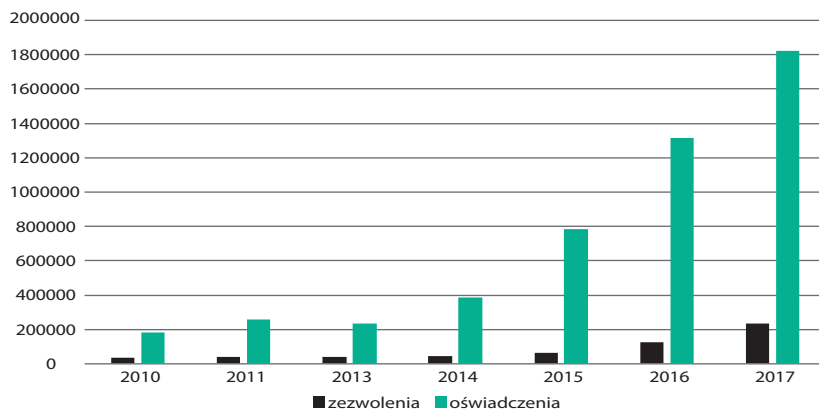
Ponadto czynnikiem wpływającym na zmienność potencjału opiekuńczego rodziny nad seniorami są migracje ludności. Z jednej strony emigracja zarobkowa Polaków sprawia, że zmniejsza się liczba rodzinnych opiekunów, z drugiej zaś – w rolę nierodzinnych opiekunów wcielają się coraz częściej imigranci.

Celem niniejszego opracowania jest oszacowanie potencjalnego popytu na pracę imigrantów w charakterze opiekunów osób starszych. Z uwagi na przyszły szybki przebieg

procesu starzenia się ludności wydaje się zasadne określenie w perspektywie 2035 r. liczby potrzebnych imigrantów pracujących w charakterze opiekunów osób starszych. W tym celu dokonano estymacji liczby gospodarstw domowych z osobami, które ukończyły 80. r.ż., oraz wykorzystano prognozy GUS dotyczące liczby ludności Polski na lata 2014–2050 i gospodarstw domowych na lata 2016–2050. Projekcja liczby gospodarstw domowych z osobami starszymi stanowiła podstawę projekcji potencjalnie pracujących imigrantów w charakterze opiekunów osób starszych.

W pierwszej części niniejszego opracowania zostanie pokazana skala oficjalnego zatrudnienia cudzoziemców na polskim rynku pracy, a następnie dokonany przegląd badań z wybranych krajów europejskich i Polski dotyczących szacunków zatrudnienia imigrantów w roli opiekunów osób starszych. W dalszej części zostaną przedstawione wyniki projekcji dotyczącej popytu na pracę imigrantów w charakterze opiekunów osób starszych. Szacunki te mają na celu pokazanie potencjału, który można wykorzystać w systemie opieki nad seniorami. Mogą one również stanowić wskazówkę dla prowadzenia przyszłej polityki imigracyjnej w zakresie dopuszczenia do polskiego rynku pracy cudzoziemców (w tym zza wschodniej granicy) z kompetencjami i umiejętnościami w zakresie opieki nad seniorami.

Wykres 1. Liczba wydawanych zezwoleń na pracę i oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi w latach 2010–2017 (w tys.)

Źródło: Dane dostępne na stronie MRPiPS: <<http://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>>.

Skala zatrudnienia imigrantów w Polsce według oficjalnych statystyk

Po akcesji Polski do Unii Europejskiej napływu obcokrajowców do naszego kraju, choć stosunkowo niewielki, stale rośnie. Między rokiem 2007 a 2017 liczba cudzoziemców ubiegających się o zezwolenia na pobyt wzrosła prawie trzykrotnie. Jednocześnie następująca po 2004 r. stopniowa liberalizacja przepisów prawa dotyczących obecności imigrantów na polskim rynku pracy wpłynęła na systematyczny wzrost liczby legalnie pracujących imigrantów w Polsce¹ (wykres 1). Rok 2017 był rekordowy zarówno pod względem liczby wydanych cudzoziemcom zezwoleń na pracę (ponad 233 tys.), jak i przede wszystkim zarejestrowanych oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi (ponad 1,8 mln). W 2017 r. wydano o około 84% więcej zezwoleń na pracę niż w roku poprzednim, a w przypadku zarejestrowanych oświadczeń wzrost ten wyniósł 39%.

W 2017 r. najwięcej zezwoleń na pracę zostało wydanych cudzoziemcom w zakresie usług administrowania i działalności wspierającej; w sekcji tej zawierają się między innymi agencje pracy tymczasowej pośredniczące w poszukiwaniu i zatrudnianiu pracowników ze Wschodu². Na drugim miejscu znalazła się sekcja budownictwo, a następnie transport i go-

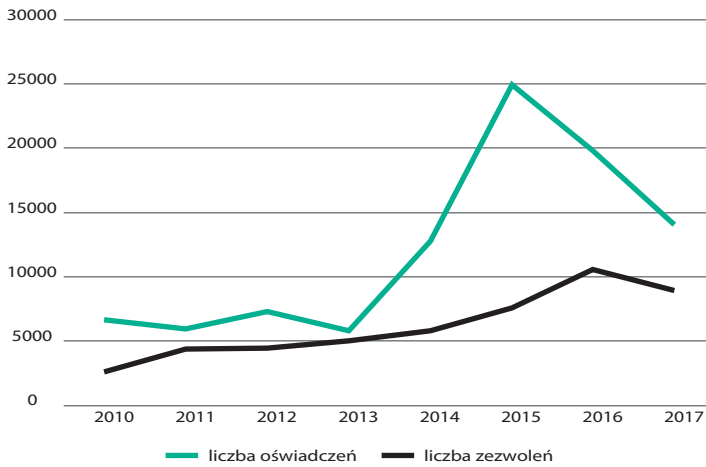
spodarka magazynowa oraz przetwórstwo przemysłowe. W porównaniu do 2016 r. prawie we wszystkich sektorach gospodarki nastąpił wzrost liczby wydanych zezwoleń na pracę.

Nieco inaczej prezentują się statystyki dotyczące frakcji zatrudnianych cudzoziemców w przypadku oświadczeń. W 2017 r. najwięcej z nich zarejestrowano w sektorze działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca.

¹ Przepisy dotyczące zatrudniania cudzoziemców w Polsce reguluje *Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1065, z późn. zm.). Każdy cudzoziemiec, który na mocy przepisów nie jest zwolniony z obowiązku posiadania zezwolenia na pracę w Polsce, musi posiadać odpowiednie zezwolenie na pracę (typ A, B, C, D i E), o które występuje pracodawca do właściwego wojewody lub w przypadku zezwolenia na pobyt czasowy i pracę – cudzoziemiec przebywający już legalnie na terytorium Polski do wojewody właściwego ze względu na pobyt cudzoziemca. O zezwolenie na pracę sezonową (typ S), wprowadzone od 1 stycznia 2018 r., występuje pracodawca do właściwego starosty (powiatowego urzędu pracy). Ponadto obywatele części państw byłego ZSSR (Ukraińcy, Białorusini, Rosjanie, Mołdawianie i Gruzini, Ormianie) nie muszą posiadać pozwolenia na pracę (*Rozporządzenie...*, 2017), zatrudniani są w tzw. uproszczonej procedurze oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi, które są zarejestrowane w urzędzie pracy przez pracodawcę.

² Cudzoziemcy zatrudniani są głównie przez agencje pracy tymczasowej, najczęściej w zawodach: pozostali robotnicy wykonujący prace proste w przemyśle; magazynier; pozostali pracownicy wykonujący prace proste gdzie indziej niesklasyfikowani; pakowacz ręczny; robotnik magazynowy; rozbieracz-wykrawacz; pomocniczy robotnik w przemyśle przetwórczym; pomocniczy robotnik budowlany; spawacz; przetwórcza ryb, <<http://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>> (dostęp na dzień 04.08.2018).

Wykres 2. Imigranci zatrudnieni w gospodarstwach domowych w latach 2010–2017

Źródło: Dane dostępne na stronie MRPiPS: <<http://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>>.

Na kolejnych miejscach znalazły się sektory rolniczy (16,8%), budowlany (13%) i przetwórstwo przemysłowe (12,9%). Od trzech lat odnotowuje się systematyczny spadek udziału oświadczeń wydawanych dla pracujących w rolnictwie wśród wszystkich oświadczeń ogółem (w 2014 r. oświadczenia te stanowiły 46%, w 2017 r. już tylko niespełna 17%).

Zezwolenia na pracę w charakterze opiekuna osoby starszej, według Polskiej Klasyfikacji Działalności, są zakwalifikowane do szerszej sekcji pracodawców gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników, do której zalicza się również osoby zatrudnione do opieki nad dziećmi oraz sprzętaczki i osoby zatrudnione do prowadzenia domu. Przyglądając się liczbie zatrudnianych imigrantów w gospodarstwach domowych (na podstawie zezwoleń oraz oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi, wykres 2), można zauważyć spadek zainteresowania imigrantów taką pracą w ostatnich dwóch latach.

W 2017 r. – w porównaniu z rokiem wcześniejszym – w tym sektorze odnotowano ponad 15% spadek liczby wydawanych zezwoleń i o 29% zmniejszyła się liczba rejestrowanych oświadczeń. Ów spadek liczby wydawanych zezwoleń i oświadczeń nie musi oznaczać zmniejszenia się liczby pracujących w nim cu-

dzoziemców. Badania M. Kindler (2008) wskazują, iż sektor usług opiekuńczych w Polsce jest zdominowany przez imigrantów – najczęściej kobiety – pochodzących głównie z Europy Wschodniej. Jak wskazują badania innych krajów UE, zatrudnienie imigrantów w charakterze opiekunek czy pomocy domowych w szarej strefie jest zjawiskiem powszechnym. Z oficjalnie zarejestrowanej liczby wydanych zezwoleń na pracę i rejestrowanych oświadczeń o zamiarze zatrudnienia cudzoziemca, zaprezentowanych wyżej, możemy jedynie wywnioskować, że legalna migracja zarobkowa do Polski, szczególnie do pracy w sektorze usług opieki nad osobami starszymi, nie jest duża (Sobiesiak-Penszko 2015). Jednak czy rzeczywiście tak jest? Oczywiście należy pamiętać, że często wydanie zezwolenia na pracę w jednym zawodzie nie jest równoznaczne z pracą w nim cudzoziemca, o czym świadczą wyniki kontroli zatrudnienia, przeprowadzone przez Państwową Inspekcję Pracy (PIP) w 2017 r. (Leśniewski 2018).

Ponieważ w Polsce cudzoziemcy zza wschodniej granicy są najczęściej zatrudniani na podstawie oświadczeń, należy pamiętać, że oświadczenia o zamiarze powierzenia zatrudnienia stanowią jedynie deklarację woli, co w praktyce oznacza, że liczba wydawanych dokumentów nie jest równoznaczna z liczbą pracujących

cudzoziemców³. Część cudzoziemców, jak również pracodawców, nie dopełnia obowiązków rejestrowania owych oświadczeń, co sprawia, że statystyki dotyczące liczby faktycznie zatrudnionych obywateli: Białorusi, Rosji, Ukrainy, Mołdawii, Armenii czy Gruzji, są niepełne. Również dane pochodzące z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) nie dają nam pełnego obrazu zatrudnienia cudzoziemców, gdyż nie wszyscy są zgłaszani do ubezpieczenia społecznego, pracując na czarno. Ponadto, jak wskazują badania, część uzyskanych przez Ukraińców oświadczeń jest odsprzedawana innym cudzoziemcom. Jak podkreśla M. Matkowska (2012), oświadczenia mogą stać się sposobem na nielegalną pracę w Polsce. W 2014 r. przeprowadzona kontrola Najwyższej Izby Kontroli wskazała, że na łączną przebadaną liczbę 1478 zarejestrowanych oświadczeń i uzyskanych zezwoleń w województwie podkarpackim na teren Polski wjechało 1433 cudzoziemców, z czego pracę podjęło 199 osób (NIK 2015). Oznacza to, że 83% cudzoziemców, którzy uzyskali prawo do pracy, nie podjęło jej u pracodawcy w regionie, mimo przekroczenia polskiej granicy. Równie dobrze mogli podjąć pracę w innych częściach Polski lub w innych państwach UE. Także badania prowadzone przez I. Chmielewską z zespołem (2016) wskazały, że migranci nie zawsze podejmują pracę u pracodawcy, który złożył oświadczenie, bądź nie jest to ich jedyna praca, gdyż często – mimo legalnej formy przyjazdu do Polski – podejmują pracę w szarej strefie.

Imigranci w roli opiekunów osób starszych

W starzejących się społeczeństwach Unii Europejskiej mamy do czynienia z deficytem pracowników w sektorze opieki nad osobami starszymi. Brak osób zainteresowanych pracą w charakterze opiekunów seniorów wynika m.in. z: niskich płac w sektorze opieki, trudnych warunków pracy i niskiego prestiżu społecznego wykonywanego zajęcia (Krzyszkowski 2013). Badania prowadzone w krajach UE wskazują imigrantów jako grupę, która wypełnia lukę w sektorze usług opiekuńczych, lecz skala ich rzeczywistego zatrudnienia jest bar-

dzo trudna do oszacowania ze względu na ich pracę w szarej strefie. Nielegalne zatrudnianie imigrantów w tym obszarze jest zjawiskiem powszechnym w większości krajów na świecie. Przykładowo we Włoszech oficjalne dane wykazują na znaczący wzrost liczby imigrantów zatrudnionych w gospodarstwach domowych w charakterze opiekunów z poziomu 5 tys. cudzoziemców w latach 1970. do 464 tys. w 2007 r. (van Hooren 2010). Jednak według niektórych włoskich badaczy (Savioli 2007; Da Roit i in. 2007) liczba ta jest znacznie większa i waha się w przedziale od 650 tys. do 655 tys. cudzoziemskich opiekunów.

Również w Irlandii brak jest oficjalnych danych odnośnie do rzeczywistej liczby imigrantów pracujących w gospodarstwach domowych. Pomimo widocznego popytu na usługi opieki domowej oficjalne statystyki w kraju pokazują, że zatrudnienie w usługach domowych w 2014 r. kształtowało się na poziomie 6,5 tys. osób, z czego imigranci stanowili 4,4% (286 cudzoziemców). Jednak dane Migrant Rights Centre Ireland (MRCI) pokazują, że ponad 30% ogółu zatrudnionych opiekunów to cudzoziemcy pracujący nielegalnie w sektorze prac domowych, głównie zajmujący się opieką nad osobami starszymi (MRCI 2014).

W przypadku Szwecji imigranci stanowią znaczącą grupę pracowników zatrudnianych przy opiece nad osobami starszymi. Szwedzki urząd statystyczny podaje, że w 2014 r. ponad 35 tys. pracowników tej branży pochodzi z zagranicy. W sumie cudzoziemcy to 30% wszystkich osób zatrudnionych przy opiece nad osobą starszą⁴.

Badania niemieckie (Rada 2016) dotyczące nielegalnego zatrudniania imigrantów wskazują, że w sektorze opieki nieformalnej zatrudnionych jest od 145 tys. do 150 tys. pracowników z Europy Środkowo-Wschodniej.

³ Taka sytuacja miała miejsce do 1 stycznia 2018 r. – obecnie oświadczenia noszą nazwę „oświadczeń o powierzeniu wykonywania pracy”, a na podmiocie składającym oświadczenie ciąży obowiązek informacyjny (musi poinformować, czy cudzoziemiec stawiał się, by wykonywać pracę).

⁴ <www.szwecjadzisiaj.pl; SCB>.

Podobnie jak w omawianych krajach, również i w Polsce nie ma precyzyjnych statystyk, które pozwalałyby określić rozmiary zatrudnienia cudzoziemców w charakterze opiekunów osoby starszej. Polska statystyka pozwala jedynie na określenie skali legalnego zatrudnienia cudzoziemców w gospodarstwach domowych. Jednak, jak już wspomniano, zatrudnienie na podstawie indywidualnych zezwoleń na pracę nie pokazuje rzeczywistych rozmiarów tego zjawiska. Znaczna część pomocy domowych pracuje w Polsce na czarno (Golinowska 2004; Samoraj 2007; Brunarska i in. 2012). Prowadzone w tym zakresie studia pozwalają jednak na oszacowanie skali tego zjawiska.

Szacuje się, że w pierwszej dekadzie XXI w. na polskim rynku pracy rocznie pracowało nielegalnie od 50 tys. do 450 tys., a nawet 600 tys. cudzoziemców (Kabaj, 2004; Bojar i in. 2005; Górny i in. 2010; Samoraj-Charitonow 2011), z czego spora grupa, zwłaszcza kobiet, w gospodarstwach domowych. Według szacunków S. Golinowskiej (2004) 7% gospodarstw domowych w Polsce korzysta ciągle lub z przerwami z pomocy imigrantów w pracach domowych.

Wyniki przeprowadzonego omnibusowego badania sondażowego (Grabowska-Lusińska i Żylicz 2008) wskazują, iż imigranci świadczący w tym czasie usługi domowe stanowili zaledwie 11% zatrudnionych pracowników w gospodarstwach domowych. Cudzoziemcy zatrudniani w charakterze opiekunów są liczebnie drugą grupą po osobach pracujących jako pomoc domowa kategorią obcokrajowców zatrudnianych przez gospodarstwa domowe w Polsce (Kępińska i Okólski 2004; Samoraj-Charitonow 2011; Sobiesiak-Penszko 2015).

W porównaniu z krajami Europy Zachodniej zatrudnianie imigrantów ze Wschodu do opieki nad osobą starszą przyjmuje niewielkie rozmiary. Z badania przeprowadzonego w 2016 r. „Opieka nad seniorami z perspektywy dwóch pokoleń – udzielających wsparcia i wspieranych. Implikacje dla systemu opieki nad osobami starszymi”⁵ wynika, iż część seniorów, jak i ich rodzinnych opiekunów, jest zainteresowana zatrudnieniem cudzoziemca w roli opiekuna osoby starszej. Wśród badanych

osób starszych zaledwie 24% wyraziło chęć zatrudnienia cudzoziemca, natomiast w przypadku opiekunów odsetek skłonnych do zatrudnienia imigranta wyniósł 37%. Analiza indywidualnych wywiadów z 15 parami (wspierany – wspierający) wskazała, że główną przesłanką do występowania małego zainteresowania pracą cudzoziemców w charakterze pomocy przy osobie starszej jest przeświadczenie, że to głównie rodzina odpowiedzialna jest za opiekę nad starszym rodzicem. Natomiast jeśli już cudzoziemiec miałby być zatrudniony do opieki, to zarówno seniorzy, jak i opiekunowie rodzinni najchętniej w roli tej widzieliby obywatela Ukrainy.

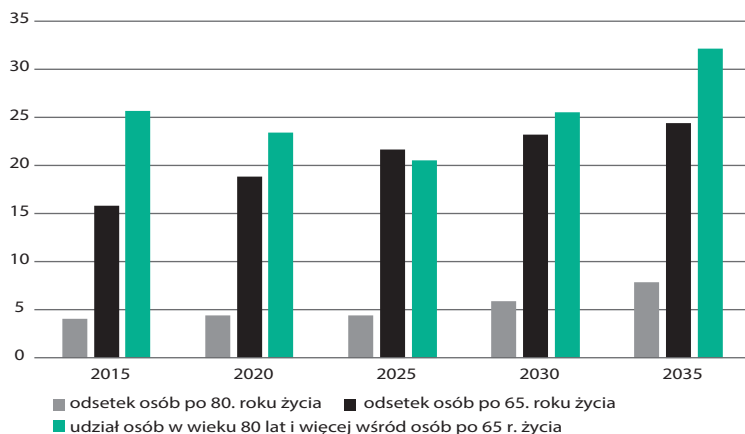
Ważną rolę rodziny w opiece nad osobami starszymi potwierdza również badanie przeprowadzone w projekcie „Niewidzialna siła robocza” (Sobiesiak-Penszko 2015). Według autorów badania cudzoziemcy są zatrudniani przede wszystkim przez osoby dysponujące relatywnie wysokimi dochodami.

Zapotrzebowanie na pracę imigrantów w charakterze nierodzinnych opiekunów osób starszych w perspektywie 2035 r.

Wraz z zaawansowaniem procesu starzenia się ludności rozpoczyna się jej podwójne starzenie się, tj. wzrost w populacji seniorów udziału osób najstarszych. W Polsce w 2017 r. udział osób powyżej 65. r.ż. stanowił ponad 15%, natomiast frakcja osób po 80. r.ż. wynosiła 4%. W perspektywie kolejnych dekad proces starzenia się ludności będzie się pogłębiał (potwierdzają to prognozy liczby i struktury ludności). Po 2025 r. będziemy obserwować szybki wzrost liczby najstarszych seniorów (80 lat i więcej) (Szukalski 2014). Jest to związane z wchodzeniem w wiek późnej starości bardzo licznych roczników urodzonych po II wojnie światowej. Ogółem pomiędzy rokiem 2017 a 2035 liczebność osób w wieku 80 lat i więcej wzrośnie o ponad

⁵ Problem ten stanowił jeden z wątków badawczych grantu finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (nr grantu UMO-2013/09/D/H55/04459) „Opieka nad seniorami z perspektywy dwóch pokoleń – udzielających wsparcia i wspieranych. Implikacje dla systemu opieki nad osobami starszymi”.

Wykres 3. Starzenie się ludności Polski w latach 2015–2035 (w %)

Źródło: opracowanie na podstawie GUS 2014b.

93%, tj. o 1,4 mln. Udział osób najstarszych (80 lat i więcej) wśród osób starszych (65 lat i więcej) wzrośnie z 26% w roku 2015 do 32% w 2035.

Jednocześnie będzie się zmniejszać liczba potencjalnych opiekunów osób starszych, głównie kobiet będących w wieku przedemerytalnym. Najczęściej wykorzystywanym miernikiem pokazującym relację pomiędzy liczbą potencjalnych opiekunów, głównie kobiet, a liczbą osób starszych potrzebujących wsparcia jest współczynnik potencjału pielęgnacyjnego⁶ (Szatur-Jaworska 2008). W 2015 r. na 100 osób w wieku 80 lat i więcej przypadają 286 kobiet, w 2035 zaś liczba potencjalnych opiekunek przypadająca na 100 potencjalnych seniorów wymagających wsparcia wyniesie 128 kobiet.

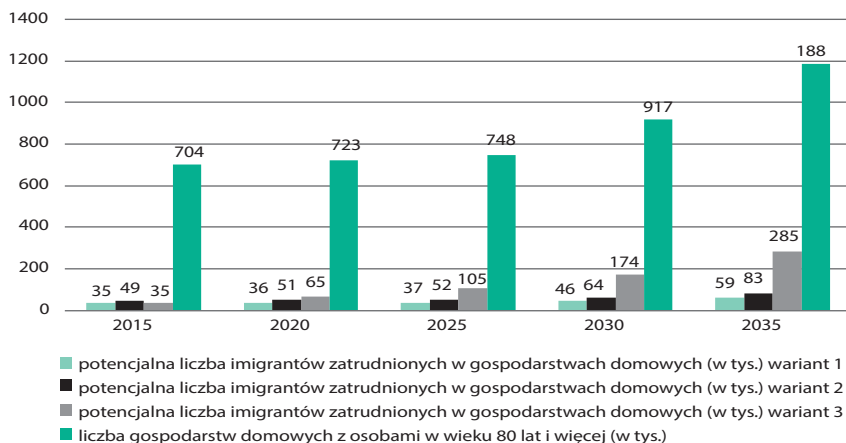
Zmiany zachodzące w strukturze wieku mieszkańców Polski skłaniają do analizy wpływu czynnika demograficznego na liczbę imigrantów świadczących usługi opiekuńcze wobec osób starszych. Aby oszacować potencjalne zatrudnienie cudzoziemców w perspektywie 2035 r., konieczna jest estymacja liczby gospodarstw domowych z osobami, które ukończyły 80. r.ż. W tym celu wykorzystano dane GUS dotyczące liczby ludności w wieku 80 lat i więcej pochodzące z GUS-owskiej prognozy liczby ludności Polski na lata 2014–2050 oraz z prognozy gospodarstw domowych na lata

2016–2050. Za punkt wyjścia przyjęto odsetek gospodarstw domowych z osobami powyżej 80. r.ż. z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności z 2011 r. Projekcja liczby gospodarstw domowych z osobami starszymi stanowiła podstawę projekcji potencjalnie pracujących imigrantów w charakterze opiekunów osób starszych. Przy szacowaniu liczby zatrudnianych cudzoziemców przyjęto trzy warianty projekcji. Pierwszy i drugi, w którym zakładamy stałe zapotrzebowanie gospodarstw domowych na pracę imigrantów na poziomie 5% i 7%⁷. Trzeci wariant prognozujący, że wraz ze wzrostem zamożności polskiego społeczeństwa popyt na pracę imigrantów w charakterze osób wspierających rodzinnych opiekunów w opiece nad osobą starszą będzie wzrastał i zbliżał się do poziomu obserwowanego w krajach Europy Zachodniej, oznacza, że udział ten z 5% w 2015 r., będzie co roku systematycznie wzrastał o 1%, osiągając w 2035 r. wartość 24%.

⁶ Wyraża stosunek liczby kobiet w wieku 50–64 lata do liczby osób w wieku 80 lat i więcej.

⁷ Wartości te zostały przyjęte po analizie badań z zakresu danych dotyczących szacunków liczby pracujących imigrantów w gospodarstwach domowych w Polsce w charakterze opiekunów osób starszych, cytowanych we wcześniejszym punkcie niniejszego opracowania, z których wynika, że około 7% gospodarstw domowych zatrudnia regularnie cudzoziemców. Jednak w przywołanych badaniach analizy zatrudnienia imigrantów prowadzone były głównie na obszarach miejskich, dużych miast, co tak naprawdę zawyża średni wynik dla całej Polski. W związku z tym odsetek pracujących imigrantów w wariantie pierwszym został przyjęty na nieco niższym poziomie – 5%.

Wykres 4. Projekcja liczby gospodarstw domowych z osobami po 80. r.ż. i potencjalnej liczby imigrantów zatrudnianych przez gospodarstwa domowe w charakterze opiekunów seniorów w latach 2015–2035 (w tys.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2014a; GUS 2014b; GUS 2016.

Wyniki projekcji pokazują, iż w nadchodzących latach możemy spodziewać się wzrostu liczby gospodarstw, które w swym składzie będą miały najstarszych seniorów (wykres 4). Oczywiście coraz większy udział seniorów przekładać się będzie na wzrost liczby gospodarstw jedno- i dwuosobowych, najczęściej zamieszkałych przez starszych małżonków i mieszkających samotnie starszych wdów i wdowców. Jednocześnie będzie się zwiększać liczba najstarszych osób zamieszkujących ze swoimi dziećmi i wnukami.

W perspektywie roku 2035 liczba gospodarstw domowych, w których składzie będą osoby po 80. r.ż., wzrośnie z około 0,7 mln w 2015 r. do poziomu 1,2 mln w 2035. Zapewne nie pozostanie to bez wpływu na popyt na pracę imigrantów w sektorze gospodarstw domowych. Patrząc na doświadczenia państw zachodnich i odwołując się do koncepcji przejścia migracyjnego (Okólski i Fihel 2012), w Polsce w przyszłości można się spodziewać wzrostu zatrudnienia cudzoziemców w charakterze opiekunów seniorów. Według sporządzonej projekcji, zakładając, że jedynie 5% gospodarstw domowych w kraju zatrudnia do opieki przy osobie starszej imigranta, można oczekiwać, że liczba potencjalnie zatrudnionych cudzoziemców w 2035 r. wyniesie niespełna 60 tys., natomiast przy zapotrzebowaniu na po-

ziomie 7% popyt ten osiągnie poziom 83 tys. Jeśli natomiast weźmiemy pod uwagę wariant trzeci projekcji, wielkość ta może liczyć aż 285 tys.

Oczywiście należy sobie zdawać sprawę, że nie daje nam to liczby pełnych etatów, na których pracowałoby imigranci w charakterze opiekunów osób starszych. Wynika to z kilku powodów:

- część gospodarstw domowych może zatrudniać cudzoziemców w wymiarze kilku, kilkunastu godzin tygodniowo do opieki wyłącznie nad seniorem, co stanowić będzie uzupełnienie opieki rodzinnej;

- część gospodarstw domowych może zatrudniać imigrantów w pełnym wymiarze czasu pracy w charakterze pomocy domowej, a opieka nad seniorem będzie stanowić jedynie niewielki wydatek obowiązków;

- ponadto możemy mieć do czynienia z sytuacją, w której imigranci będą łączyć prace zawodową w innych sektorach gospodarki z byciem odpłatnym opiekunem seniora.

Podsumowanie

Jednym ze skutków przemian demograficznych (m.in. starzenie się ludności, przeobrażenia polskiej rodziny oraz migracja) będzie wzrost popytu na usługi opiekuńcze wobec osób starszych. Sposobem łagodzenia przyszłych deficytów w tym zakresie może być zatrudnianie imigrantów, jak to ma miejsce w krajach Eu-

ropy Zachodniej (List i in. 2009). W obliczu spadku poziomu bezrobocia w Polsce można przypuszczać, że zatrudnienie imigrantów w sektorze opiekuńczym wynikać będzie, z jednej strony, z ich konkurencyjności w stosunku do pracowników rodzimych (niższe koszty zatrudnienia, często w szarej strefie, z drugiej zaś – pracownicy krajowi nie są zainteresowani pracą w tym sektorze z uwagi na niskie zarobki oraz niski prestiż wykonywanej pracy (Iglicka 2000; Kaczmarczyk 2008; Kabaj 2008).

Niewątpliwie postępująca likwidacja barier prawno-administracyjnych w Polsce dotyczących legalizacji zatrudnienia obywateli państw byłego ZSRR przyczyni się w nieodległej przyszłości do wzrostu liczby cudzoziemców przebywających długookresowo w Polsce (Kałuża-Kopias 2014, 2016). W przyszłości można się również spodziewać, że w wyniku sieci migracyjnych liczba mieszkających w Polsce rodzin cudzoziemców będzie wzrastać. W związku z tym kobiety o słabej znajomości języka i niskich kwalifikacjach z rodzin imigranckich będą mogły stanowić potencjalne opiekunki osób starszych.

W warunkach polskich jednym z czynników ograniczających popyt na pracę cudzoziemców w charakterze opiekuna osoby starszej jest przeświadczenie, iż to najbliższa rodzina, dzieci i wnuki mają „moralny obowiązek” pełnienia funkcji opiekuńczych wobec starszych, często niepełnosprawnych czy chorych seniorów, a akceptacja dla umieszczenia niesamodzielnego rodzica w domu pomocy społecznej jest mała. To przeświadczenie wynika z dominującego i zakorzenionego w Polsce rodzinnego modelu opieki nad seniorem. Jednak wzrost emigracji zarobkowej po 2004 r. bez wątpienia nie pozostaje bez wpływu na relacje rodzinne i formy wsparcia seniorów. Powstanie transnarodowych rodzin sprawia, że opieka migrantów nad rodzicami sprowadza się głównie do pomocy finansowej. Pieniądze te w dużej mierze wspierają albo rodziców, albo pozostających w kraju krewnych, którzy za nieobecnych opiekują się starymi rodzicami (Krzyżowski i Mucha 2012). W wyniku dokonującej się ewolucji rodziny, m.in. zmniejszania się liczy-

by jej członków i emigracji dzieci i wnuków, w rolę opiekunów seniorów mogą wcielić się cudzoziemcy.

Porównując odsetek gospodarstw domowych zatrudniających cudzoziemców w Polsce z odpowiadającym udziałem w krajach Europy Zachodniej i Północnej, widać, że w Polsce należy oczekiwać wzrostu zatrudnienia imigrantów w charakterze opiekunów osób starszych. Zakładając nawet poprawę stanu zdrowia seniorów w najbliższych dekadach, dynamiczne zwiększenie się subpopulacji osób najstarszych będzie czynnikiem powodującym wzrost popytu na pracowników w sektorze gospodarstwach domowych w Polsce. Kto będzie tę pracę wykonywać? Czy na pewno Polacy będą nią zainteresowani?

Bibliografia

- Balcerzak-Paradowska, B., 2004, *Rodzina i polityka rodzinna na przelomie wieków: przemiany, zagrożenia, potrzeba badań*, IPISS, Warszawa.
- Brunarska, Z., Grotte, M., Lesińska, M., 2012, *Migracje obywateli Ukrainy do Polski w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego: stan obecny, polityka, transfery pieniężne*, CRM Working Papers, 60/118
- Chmielewska, I., Dobroczek, G., Puzyńkiewicz, J., 2016, *Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania. Badanie zrealizowane w 2015 r.*, Departament Statystyki NBP, Warszawa.
- Golinowska, S., 2004, *Popyt na pracę cudzoziemców*, w: *Polska i sąsiedzi*, IPISS, Warszawa.
- Górny, A. (red.), 2010, *Transformacja nieoczywista: Polska jako kraj imigracji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Grabowska-Lusińska, I., Żylicz, A. (2008), *Czy polska gospodarka potrzebuje cudzoziemców?*, Ośrodek Badań nad Migracjami WNE UW, Warszawa.
- GUS, 2014a, *Gospodarstwa domowe i rodziny. Charakterystyka demograficzna – NSP 2011*, <<http://stat.gov.pl/spisy-powszechno-nsp-2011/nsp-2011-wyniki/gospodarstwa-domowe-i-rodziny-charakterystyka-demograficzna-nsp-2011,5,1.html>>.
- GUS, 2014b, *Prognoza ludności na lata 2014-2050 (opracowana 2014 r.)*, <<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html>>.
- GUS, 2016, *Prognoza gospodarstw domowych GUS z 2016 r.*, <<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-gospodarstw-domowych-na-lata-2016-2050,9,4.html>>.
- Hooren, van, F., 2010, *When families need immigrants: The exceptional position of migrant domestic workers and care assistants in Italian immigration policy*, Bulletin of Italian Politics, No. 2 (2).
- Iglicka, K., 2000, *Ethnic Division of Emerging Foreign Markets During the Transition Period in Poland*, Europe-Asia Studies, No. 7.

- Kabaj, M., 2008, *Zatrudnienie w „starej strefie” w polskiej gospodarce*, Polityka Społeczna, nr1.
- Kaczmarczyk, P., 2008, *Cudzoziemscy pracownicy w Polsce – skala, struktura, znaczenie dla polskiego rynku pracy*, w: Kaczmarczyk, P., Okólski, M. (red.), *Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia*, Ośrodek Badań nad Migracjami, UW, Warszawa.
- Kaczmarczyk, P., Stefańska, R., Tyrowicz, J., 2008, *Cudzoziemcy w Polsce*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa, <http://fs.ngo.pl/files/1bezrobocie.org.pl/public/biuletyn_fise/Biuletyn_FISE_kwiecien_2008_cudzoziemcy.pdf>.
- Kałuża-Kopias, D., 2016, *Imigranci na polskim rynku pracy według statystyk MPiPS*, Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 258.
- Kałuża-Kopias, D., 2014, *Demograficzne skutki międzynarodowych migracji w wybranych krajach Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem Polski*, Studia Ekonomiczne, nr 167.
- Kępińska, E., Okólski, M., 2004, *Zagraniczne migracje zarobkowe w Warszawie*, w: Grzelak, J., Zarycki, T. (red.), *Spoteczna mapa Warszawy. Interdyscyplinarne studium metropolii warszawskiej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Kindler, M., 2008, „*Niewidoczna praca*” – ukraińskie migrantki pracujące w charakterze pomocy domowych w Polsce, w: Słany, K. (red.), *Migracje kobiet. Perspektywa wielowymiarowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Kotowska, I. E., 2002, *Zmiany modelu rodziny: Polska-kraje europejskie*, Polityka Społeczna, nr 4.
- Krzyszowski J., 2013, *Pomoc społeczna wobec starzenia się społeczeństwa polskiego*, Przegląd Socjologiczny, nr 2.
- Krzyżowski, Ł., Mucha, J., 2012, *Opieka społeczna w migranckich sieciach rodzinnych: polscy migranci w Islandii i ich starzy rodzice w Polsce*, Kultura i Społeczeństwo, nr 1 (56).
- Leśniewski, J. (2018), *Cudzoziemcy na polskim rynku pracy w świetle wyników kontroli legalności zatrudnienia przeprowadzanych przez Państwową Inspekcję Pracy*, materiały z konferencji pt. „Cudzoziemcy na krajowym rynku pracy”, <<http://pozn.stat.gov.pl/seminaria-i-konferencje/cudzoziemcy-na-krajowym-ryнку-pracy/program#txt>>.
- List, S. M., Ryl, L., Schelhase, T., 2009, *Angebote der ambulanten und stationären Versorgung*, w: Böhm, K., Tesch-Römer, C., Ziese, T. (red.), *Gesundheit und Krankheit im Alter. Beiträge zur Gesundheitsberichterstattung des Bundes*, Robert-Koch-Institut, Berlin.
- Matkowska, M., 2012, *Imigranci na polskim rynku pracy*, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, Uniwersytet Szczeciński, nr 25.
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, www.mpi.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/ (dostęp: 04.08.2018).
- MRCI 2014; *Ireland is Home: an analysis of the current situation of undocumented migrants in Ireland*, November 2014.
- NIK (2015), *Informacja o wynikach kontroli „Warunki zatrudniania i wykonywania pracy przez cudzoziemców na terenie województwa podkarpackiego”*, <https://www.google.pl/search?q=NIK+%282015%29%2C+Informacja+o+wynikach+kontroli+Warunki+zatrudniania+i+wykonywania+pracy+przez+cudzoziemc%C3%B3w+na+teren+wojew%C3%B3dztwa+podkarpackiego&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b&gfe_rd=cr&dcr=0&ei=O-yvWvG6Cl-7FZInlq_gC> (dostęp: 30.01.2018).
- Okólski, M., Fihel, A., (2012). *Demografia, Współczesne zjawiska i teorie*, Wyd. Scholar, Warszawa.
- Roit, B., da, Le Bihan, B., Österle, A., 2007, *Long-term care policies in Italy, Austria and France: Variations in cash-for-care schemes*, Social Policy and Administration, No. 41 (6).
- Rozporządzenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 grudnia 2017 r. w sprawie podklas działalności według Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD), w których wydawane są zezwolenia na pracę sezonową cudzoziemca, Dz.U. z 2017 r., poz. 2348.
- Sobiesiak-Penszko, P. (red.), 2015, *Niewidzialna siła robocza. Migranci w usługach opiekuńczych nad osobami starszymi*, Wyd. ISP, Warszawa.
- Samoraj, B., 2007, *Raport: Przedsiębiorczość kobiet na polskim rynku pracy na przykładzie cudzoziemek zatrudnionych nielegalnie w sektorze usług domowych*, <https://scholar.google.pl/scholar?q=Samoraj+B.%2C+%282007%29%2C&btnG=&hl=pl&as_sdt=0%2C5> (dostęp: 30.04.2017).
- Samoraj-Charitonow, B., 2011, *Migrantki pracujące w sektorze prac domowych*, w: Klaus, W. (red.), *Ziemia obiecana? Warunki pracy cudzoziemców w Polsce*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa.
- Savioli, G., 2007, *Gli anziani e le badanti. Old people and the minders*, Gerontology, Vol. 55. <[SCB; www.szwecjadzisiaj.pl](https://www.szwecjadzisiaj.pl)>.
- Szatur-Jaworska, B., 2008, *Strategia społeczna Warszawy 2009–2020. Wstępna diagnoza sytuacji seniorów w Warszawie*, Miasto Stołeczne Warszawa, Warszawa.
- Szukalski, P., 2005, *Wielkość i struktura rodziny a przejście demograficzne*, Roczniki Socjologii Rodziny XVI, Wyd. UAM, Poznań.
- Szukalski, P., 2014, *Ludzie bardzo starzy w Polsce – niewidoczna grupa docelowa polityki społecznej?*, Studia Demograficzne, nr 2 (166), <<http://dSPACE.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/11159>>.
- Szweda-Lewandowska, Z. (2014), *Sieci rodzinne seniorów oczekujących na miejsca w domach pomocy społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Summary

Poland, like most developed countries, faces the problem of an aging population. The dynamic growth in the number of the oldest seniors will require effective formal and informal care over the elderly. The aim of this study is to estimate the potential demand for immigrant work as carers of the elderly. At the beginning, the scale of official employment of foreigners on the Polish labour market will be shown, followed by a review of research from selected European countries and Poland regarding the employment estimates of immigrants as carers of the elderly. The second part of this article will present a projection of the number of households potentially employing immigrants as carers of the elderly.

Key words

demography, immigrants, informal care, population aging

Więcej o autorze

Dorota Kałuża-Kopias

Uniwersytet Łódzki, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej

Doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Zakładzie Demografii i Gerontologii Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego. Główne obszary badawcze to migracje ludności, demograficzne uwarunkowania rynku pracy, związki małżeńskie. Uczestniczka krajowych projektów badawczych: „Reprodukcja ludności i mobilność przestrzenna na obszarze Ziemi Łódzkiej”, „Ludzie starzy w polskim społeczeństwie w pierwszych dekadach XXI wieku”, „Problemy demograficzne społeczności łódzkiej w aspekcie społeczno-ekonomicznym i zdrowotnym”, „Przestrzenne zróżnicowanie starzenia się ludności Polski – przyczyny, etapy, następstwa”, „Wyrównywanie szans na rynku pracy dla osób 50+”, „Opieka nad seniorami z perspektywy dwóch pokoleń – udzielających wsparcia i wspieranych. Implikacje dla systemu opieki nad osobami starszymi”. Efektem prowadzonych analiz są liczne publikacje.